

MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME: BÜROKRATİK KÜLTÜR VE İNSAN

POSTMODERNISM FROM MODERNISM: BUREAUCRATIC CULTURE AND HUMAN

Öğr.Gör. İsmail GÖKTÜRK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü,
Kahramanmaraş/Türkiye

ÖZ

Modernizm, rasyonalleşme ve bürokratikleşme sürecini zorunlu kılmaktadır. Bürokrasi modernizmin kurumsal boyutu olmakla beraber, aynı zamanda modernizmin değerlerinin bir taşıyıcısı olarak işlev görmektedir.

Modern toplumun rasyonelliğinin sembolik ve fiziksel tezahürleri üç şekilde kendini gösterir: Kapitalizm, rasyonel hukuk ve bürokrasi. Ancak kavramın özünde üç yön bulunur: sekularizasyon, hesaplanabilirlik ve araçların yönlendirilmiş etkilerinin büyümesi. Rasyonel bir dünya daha az karmaşık, doğallığın olmadığı, kural ve prosedürlere tâbi bir dünyadır. Duygu ve geleneklerin yüzeyde kaldığı, sonuçlarla ilgilenen bir dünyadır. Bilim ve bürokrasi, sosyal ilişkileri dinin etkisinden soyutlayarak rasyonel bir zemine oturtmuştur. Bürokrasi mümkün olan bütün davranışlar için, önceden belirlenmiş kural ve prosedürlerin uygulanması yoluyla sistematik bir şekilde kendi dünyasını teklif etmektedir. Kısaca bürokrasi dünyayı, mantık araçlarıyla kontrol edilebilen, önceden tahmin edilebilir ve hesaplanabilir bir olguya indirmeye çalışmaktadır. Bürokrasinin aşırı uzmanlaşma anlayışı, bir “uzmanlık” rolü üretmektedir. Bu anlayış ve “gerçeklik” algılaması, dünyanın nesnel ve şeyler yığını olarak öğretilmesi, doğal kurallara göre davranılması ve böylece manipüle edilebilir ve kontrol edilebilir seküler bir rasyonalite kurmaktadır. Bu, modernizmin getirdiği bir sonuçtur.

Modernizm, araçsal aklın hakimiyeti, anlam kaybı, güvenlik yitimi, özgürlük kaybı vb. bir çok açıdan eleştiriye tâbi tutulmuştur. Ayrıca modern gelişmeler, araçsal aklın hakimiyeti yanında rasyonel bürokratik kurumların yaygınlaşmasıyla “demir kafes” yarattığı ve yaşam alanının kaybolduğu şeklinde eleştirilmektedir. Zihnin durumu, “yersiz yurtsuz zihin” olarak nitelenerek, hayatın bürokratisasyonu eleştirilmektedir.

Postmodernizm kavramının sıklıkla kullanılır olduğu; yerel kültürler, kişilik özellikleri ve farklı kimliklere saygılı olmanın gereğinin sıkça vurgulandığı çağımızda kendi toplumsal kültürümüzün bu bağlamda yeniden yorumlanması ve postmodern süreçte bürokratik demir kafesin ağırlarından insanı biraz olsun özgürleştirmeyi gerekli buluyorsak, bunu yapmak için de yönümüzü başka kültürler çevirmemeliyiz.

Çalışma teorik bir çerçevede hazırlanmıştır. Modernizm bağlamında Türk bürokrasisi irdelenmiş, modernizm ve Türkiye uygulamalarının insan kişiliğine olumsuz etkilerine değinilmiş, postmodern sürecin bu olumsuzluklardan kurtulmak için getirdiği imkanlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Postmodernizm, bürokrasi, Kişilik

ABSTRACT

Modernism, obliges the rationalization and bureaucratization process. While bureaucracy become corporate size of modernism, also it functions as a support of values of modernism. Symbolic and physical manifestations of rationality of modern society indicate in three ways: Capitalism, rationality and bureaucracy. But care of concept has three aspects: secularization, computability and growth of directed effect of means. A rational world is olaceless complex, no of natural ness, dependent on rules and procedures. It is a place that on the surface of emotion and tradition, dealing with result. Science and bureaucracy, social relationship has sat a rational ground by isolating the influence of religion. Bureaucracy, for all of behaviors that possible become, in a systematic way through the application predetermined rules and procedures offer of itself world. Briefly, bureaucracy, is trying to download to a fact predictable and calculable controlled by the logic means to world. Understanding too verspecialisation of bureaucracy, a “specialist” is produce to role. This understanding and “reality” perception, being taught as object and thing sheap of the world, establishes a secular rationality to be treated according to natural laws and so it can be manipulated and can be controlled. This is a consequence brought about by modernism.

Modernism, the dominance of instrumental rationality, loss of meaning, loss of security, freedom of loss etc. is subjected to criticism from many aspects. In addition modern development are criticized “iron cage” created with widespread of rational bureaucratic organization addition to dominance of the instrumental rationality and in the form the lost of living space. Condition of mind, “homeless mind” as characterising, criticized to bureaucracy of life. While often useable concept of post modernism; the local culture, in this context re-interpretation of own social culture in age often emphasized from the need to be respectful to personality characteristics and the different identities and if we find necessary to liberate in the least of people from the network of bureaucratic iron cage in the postmodern period, mustn't conversion too the culture sour direction to do this.

The study was prepared in a theoretical framework. The Turkish bureaucracy was scrutinised in the context of modernism, was mentioned to negative effects to personality of the human of modernism and of Turkey implementation, was valued brought opportunities to get rid of this negativities of postmodern period.

Keywords: Modernism, Postmodernism, Bureaucracy, Personality

1. GİRİŞ

İlk defa 1745 yılında Fransız fizyokrat iktisatçı Vincent de Gournay tarafından kullanılan bürokrasi sözcüğü “güç, iktidar ve devlet yönetimini etkileme gücü”; “Kamu Yönetimi ve Kamu Görevlileri”

anlamlarından “kırtasiyecilik” anlamına kadar farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Bürokrasi kelime olarak Latince “Burra” ve Yunanca “Kratos” sözcüklerinden türetilmiştir. Burra, masaları örtmekte kullanılan koyu renkli kumaş; Kratos ise egemenlik, yönetim anlamına gelmektedir. Bu anlamda bürokrasi “masaların ya da büroların egemenliği” anlamında kullanılmaktadır.

Bürokrasiyi bilimsel anlamda teorileştiren ve yeni bir boyut kazandırmış olan Max Weber, bürokrasiyi, “geniş bir alana yayılmış toplumsal fiil ve hareketlerin, rasyonel ve objektif esaslara uygun olarak düzenlenmesi süreci” olarak tarif etmektedir. Bürokrasi, “devlet yönetimi” ve “belli bir yönetim ve örgütlenme şekli” olarak ifade edilmektedir.

Weber bürokrasiyi, “yasal egemenlik” tipolojisine en uygun yönetim modeli olarak görür. Bürokrasiyi hukuk devleti anlayışıyla bağlantılı bir kavram olarak ele alır ve üç tür egemenlik tipolojisi öngörür. Bunlar; “geleneksel, karizmatik ve yasal egemenlik” tipleridir. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında hukuk devleti anlayışının gelişmesi ve buna bağlı olarak organizasyonların şekillenmesiyle, ideal tip bürokrasiyi ussal bir yönetim modeli olarak geliştirmiştir.

Weber’in ideal tip bürokrasi kuramı, geleneksel otorite tipine uygun düşen patriyarkal ve patrimonial otorite tipi ile karizmatik otorite tipinin iç içe girdiği yapılar olarak uygulama bulabildiği de görülmektedir.

2. TÜRKİYE’DE BÜROKRASİNİN GELİŞİMİ VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Ülkemizde batılı anlamda bürokratik kurumların oluşturulmasına yönelik ilk ciddi atılım II. Mahmut döneminde gerçekleştirilmiştir. Osmanlı bürokrasisinin biçimsel yapısının değiştirilmesine yönelik faaliyetlerin yoğunluk kazandığı bu dönemde, özellikle sonraki dönemlerde hakim olacak bürokrat tipinin yetiştirilmesinde öncülük yapan bir faaliyet olarak Avrupa’ya devlet tarafından öğrenciler yollandığını görüyoruz. Bernard Lewis, bu öğrencilerin memlekete dönüşlerinde idari reformlarda olumlu rol oynadıklarını, elçilik kadrolarında görev alan genç diplomat ve tercümanların batının doğrudan doğruya etkisine şahsen açık kalma fırsatını bulduklarını söyleyerek, bu etkinin önemini bundan sonraki yarım yüzyılın reformcu devlet adamı ve liderlerin hemen hepsinin bu elçiliklerde hizmet görmüş kimseler olduğu görüşüyle gerekçelendirmektedir (Şener, 1986: 143). Cemil Meriç’in ifadesiyle; "Artık nüfuz ve iktidar yolu ne medreseden geçiyordu, ne ordudan. Tercüme odalarıyla sefaretler, ikbalin biricik şehrahiydi." (Meriç, 1980: 281). Bu dönemde (1850-1920) yabancı devletlerin elçi ve konsolosluklarının yönetimde nüfuzlarının arttığını görüyoruz. Öyle ki bürokratları Fransa yandaşları, İngiltere yandaşları ve Rusya yandaşları gibi sınıflandırmak mümkündür (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 75-76). Hariciye nezareti mensubu Osmanlı diplomatlarının rolünü batılı meslektaşlarından genel anlamda ayıran nokta, temsil ettikleri devleti dış dünyaya tanıtmaktan çok, vatandaşın gözünde dış dünyayı temsil etmeleriydi (Findley, 1996: 12).

Türk bürokrasisi patrimonial bir bürokrasi olarak doğmuştu. Bunun ortaya çıkışındaki önemli faktörler, otoritenin geleneksel niteliği, katı merkez-kenar karşıtlığı, merkezde liderin (şefin, padişahın) ülkenin maliki olarak gözükmesi Osmanlı-Türk bürokratik kurumlaşmasında belirgin olarak görülmektedir (Heper, 1977: 55). “Akılcı bir yönetim modeli” olarak değerlendirilen bürokrasi modeli “reform” hareketlerinin başladığı Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarından itibaren Weberyen kuramın öngörülerinin aksine, siyasal elite özdeşleşerek, toplumu (halkı) dönüştürmeye yönelik bir "değişim ajanı" olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar yönetim felsefesi olarak farklı bir anlayış üzerine kurulmuş olsa bile Cumhuriyet Türkiye’si, sahip olduğu kadro itibari ile büyük ölçüde Osmanlı mirasını devralmıştır. Nitekim Osmanlı memur kadrosunun % 93’ü, sivil görevlilerin ise %85’i Cumhuriyet Türkiye’sinde de istihdam edilmiştir. Dolayısıyla dönemin anlayışı içinde "radikal bir modernleşme projesi" olsa da "bürokratik yönetim geleneği" itibariyle bir "süreklilik" söz konusudur (Bozkurt, 1998: 3571). Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemindeki bürokratik sistemi ve bu sistemin toplumda oluşturduğu olumlu ve olumsuz tutum, davranış ve değerleri miras olarak almıştır (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 76).

Tek parti devrinde devletle bütünleşen bürokrasi Kemalist ilkeleri toplumda yerleştirme fonksiyonunu benimsemiştir. Atatürk, toplumun belli bir kültür düzeyine ulaşmadan halkın, halk tarafından halk için yönetilmesinin uygun olacağına inanmıyordu. Bu yaklaşım “üstün merkez”, “uyan kenar” geleneğinin devam etmesi sonucunu doğurmuştur (Heper, 1977: 72). Tek partili toplumlarda siyasal güç, partide toplanmıştır. Yönetim aracı, esas olarak partinin ekonomik ve siyasal kararlarını uygulamak için mevcuttur. Böyle bir rejimde idarenin “tarafsızlığı söz konusu edilemez. Partiye sadakat asıldır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, “siyasetle uğraşan bürokrasi tipi” ortaya çıkmıştır. Parti bürokrasileri, etkin bir kamu hizmetini yerine getirmekten çok, halkı “benimsenen siyasi ideolojinin onlara aşılması” ve “yeni rejime siyasi bağlılık” sağlanması yolunda çalışmaktadırlar (Bozkurt, 1998: 3571).

Gencay Şaylan, 1923-1950 yılları arası bürokrasi değerlendirmesinde bürokrasinin gücünün iki yönlü sürece bağlı olarak belirlendiğini söylemektedir. Bir yanda bürokrasinin Milli Kurtuluş Savaşı’ndaki öncülüğü ve daha sonra iktidara el koyma olgusu dururken; diğer yanda toplumda yüksek statüye sahip ve modernleştirme etkeni olan laik, batılı eğitim görmüş kişilerin başka iş alanı olmaması nedeni ile bürokrat olmaları yer alıyordu. Özellikle bu dönemde bürokrasiyi ifade eden memur terimi, halka hizmet eden değil, emreden şeklinde anlamlandırılmaktadır. “Ceberrut devlet”, “jandarma devlet” siyasi mücadelelerde kullanılan slogan olmuştur. Uzun yıllar Türk siyasal seçkinleri grubunu meydana getiren CHP’nin orta ve yukarı lider kadrosu çoğunlukla devlet bürokratlarından meydana gelmektedir (Şaylan, 1974: 76). Böylece kendisine geniş yetkiler tanınan, ücret ve özlük hakları sağlam ilkelere bağlanan ve hukuki güvenceler getirilen bürokrasi, toplumda üstün bir sosyal statüye sahip olmuştur. Giyinişi, davranışı, toplumsal değerleri ve mali statüsüyle toplumun geri kalanından oldukça farklı bir grup ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında sıkıntı çekilen ihtiyaç maddelerinin dağıtımında memurlara ayrıcalıklı politika izlenmesi ve kimi vergilerin tahsilinde katı yöntemler uygulanması, kendisine tepeden bakan bürokrasiye karşı olumsuz duygular besleyen halkla bürokrasinin arasının iyice açılmasına yol açılmıştır (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 78-79). Feyzullah Eroğlu’nun tespitiyle; Türk bürokrasisinde gözlenen tarihsel ve toplumsal yansıma gösteriyor ki, yabancılaştırma, gerçek yabancılardan (devşirme) Türk bürokratlarının yabancılaştırılmasına doğru bir seyir takip etmiştir (Eroğlu, 1993: 237). Geçmişteki halktan kopuk devşirme “kapı kulları”, cumhuriyet döneminde de halktan koparak (hatta büyük ölçüde ona yabancılaştırılarak) batılı/modern dünyanın değerler sisteminden etkilenmişlerdir*. Bürokrasi büyük ölçüde eğitim imkanlarından mahrum kalmış halka adeta “güdümesi gereken bir sürü” felsefesi ile bakmıştır. Örneğin ünlü Ankara Valisi Nevzat Tandoğan’ın “Bu ülkeye komünizm gerekiyorsa onu da biz getiririz” sözü, bürokrasinin halka bakış açısını veciz bir şekilde ortaya koymaktadır (Bozkurt, 1998: 3573). DP döneminde bürokrasi, sosyal değişme ajanı olmaktan çıkarılarak yasama organı tarafından denetlenen, yürütme organının bir kolu haline getirilmek istenmiştir. Ayrıca, “bakanlık emrine alma, re’sen emekliye sevk etme”, “hükümet işlerine karşı yargı yolunu kapatma” şeklinde memurlar hukukunda yapılan düzenlemelerle DP’liler “memur sultanı”nı kırma iddiası içinde olmuşlardır. Fakat, DP yönetimine karşı tepkilerin artışına paralel olarak asker, sivil bürokrasi ve CHP eliti, 1960’da siyasal iktidara el koymuştur (Bozkurt, 1998: 3577).

1950’den beri Türk ekonomisinin oldukça süratli gelişmesi ve özel kesimde büyük işletmelerin kurulmaya başlamasıyla serbest mesleklerin prestiji geleneksel iş alanlarına (devlet memurluğu) oranla oldukça artmıştır. Özel kesimde verilen yüksek ücretler ve bürokratlar üzerindeki siyasi baskı ve müdahaleler sonucu, bürokratlar kendilerine uygun iş imkanları bulduklarında özel kesime geçmektedirler (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 80).

Genel olarak söylemek gerekirse, Türk bürokrasisi “çağdaşlaşma” (batılılaşma) miti çerçevesinde oluşmuş ve yönetim politikalarını yönettiği halktan bağımsız olarak oluşturan ayrı bir sınıf görünümündedir. Bu durum Metin Heper’in Giovanni Sartori’den naklettiği genel bürokratik tutuma

* Kadir Cangızbay, insan devşirme işini amaçlarına ve kaidelerine uygun bir biçimde gerçekleştiremez hale gelmesiyle neredeyse eşzamanlı olarak Osmanlı’nın bir Muhacirler ülkesi haline geldiğini ve muhacirin devşirme-kapıkuluna benzer biçimde fonksiyon icra ettiğine değinmektedir (Cangızbay, 1998: 3562).

da uygun düşmektedir; Fransız Devrimi ile, krala ait olan egemenlik yahut “L'état c'est moi” (devlet benim) anlayışı “genel kamu çıkarı” anlayışına dönüşmüştür. Ancak söz konusu kamu çıkarı, toplumsal grup ve sınıfların somut çıkarlarından soyutlanarak kavramlaştırılmıştır. Bu Bonapartist yahut bürokratik devlet görüşüdür. Bürokrasi “hizmetin icaplarının” ne olduğunu kendisi saptamak istemektedir (Heper, 1977: 40).

3. MODERNLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE BÜROKRASI

Modernleşme kavramının çok değişik tanımlamaları bulunmaktadır. Batılı bilim adamlarının genel yargısına göre tarımsal üretimden endüstriyel üretime, kapalı köy ekonomisinden dışa dönük kent/pazar ekonomisine, insan-hayvan enerjisinin kullanımından makine enerjisinin kullanımına doğru yapılan geçişlere “modernleşme” denir. Kimi sosyal bilimciler de toplumun bu alt yapı değişimine paralel olarak meydana gelen aydınlanma, pozitivism, sekülerizm, vb. gibi üst yapısal değişimleri çağdaşlaşma/modernleşme olarak değerlendirmişlerdir (Yıldırım, 1995: 9). Modernleşme, hepsi bir arada modern dünyayı oluşturan bireyselleşme, sekülerleşme, endüstrileşme, kültürel farklılaşma, metalaşma, kentleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme süreçlerini anlatan bir terimdir (Best ve Kellner, 1998: 15).

Ülkemiz kurumsallaşmasıyla modernizmi, düşünüş ve büyük ölçüde yaşayışıyla geleneksel değerleri sürdürmektedir. Ülkemiz modernleşmenin her boyutunda bir çatışmayı yaşamaya devam etmektedir. “Türk modernleşmesi”nin gittikçe derinleşen sorunlarını ve nedenlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Modernlik, Türkiye'nin iç dinamikleriyle ulaştığı bir aşamayı değil, dış etkilerin neden olduğu bir aşamayı temsil ettiği için “modernleşme” değil “modernleştirme” esas olmuştur. Bu da “modernleştirici seçkinler”le modernleştirilecek kitleler arasındaki ilişkilerin, karşıt unsurlar arası ilişkiler biçiminde gelişmesine neden olmuştur. Modernleştirici seçkinlerin “değiştirme” arzusu halkın “değişmeme” tepkisi ile karşılaşmış, bunun doğal sonucu olarak da çatışmalar “Türk modernleşmesi”nin hiç değişmeyen özellikleri arasında yerini almıştır.

Değişimde “Batılılaşma” hakim renk olduğu için şekilcilik, daha çok ve hatta tamamen dış görünümün önemsenmesi, modernleştirme sürecinin değişmeyen özellikleri arasındadır. “Yukarıdan etkiyle ve ani bir şekilde modernleştirme projesi, Türkiye'deki modernleştirici seçkinlerin II. Meşrutiyet'ten itibaren değişmeyen projesini oluşturmaktadır (Vatandaş, 1998: 1688).

Weber'in ifadesiyle bürokrasi, “toplum eylem”i rasyonel düzenlilik kazanmış “toplumsal eylem”e dönüştürmenin başlıca aracıdır. Bu nedenle, güç ilişkilerini toplumsallaştırmaya yarayan bir araç olarak bürokrasi, bu aygıtı denetleyenler için birinci derecede önemli bir iktidar aracı olagelmiştir (Weber, 1996: 311).

Modern devlet'i Thomas Hobbes'in “Leviathan” benzetmesiyle düşünürsek modernizmin değerleri devletin aklını oluşturmaktadır (Göze, 1989: 131). Modern mantık, dört temel devrim sonucunda şekillenmiştir. Bu devrimler bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerdir. Bilimsel devrim ile dini çerçevedeki bir doğa anlayışından, pozitivist bir anlayışa geçiş ifade edilmektedir. Siyasal devrim, demokrasi ile somutlaşmıştır. Kültürel devrim ise kendini “lâiklik” kavramı içerisinde şekillendirmiştir. Kültürel dönüşüm, dini düşüncenin eleştirisi çerçevesinde gelişti ve kendisini bir din eleştirisi olarak sundu. Bu durumun varacağı en radikal sonuç; toplumsal yaşamın temellerinin yalnızca rasyonel temeller olabileceğini savunmaktır. Son olarak; endüstriyel devrim, insanla doğa arasında aracı konumda bulunan teknik bir yapının, gittikçe daha özerklik kazanması anlamına gelir (Alkan, 1998: 1703).

Bürokratik devlet anlayışının ülkemizde modernleştirme fonksiyonunu sürdürmek için sık sık siyasal hayata müdahalelerde bulunduğu da bir gerçektir. Yakın zamanlarda “28 Şubat süreci” olarak adlandırılan demokrasi müdahalesinde bir partinin kapatılma davasında Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararda yer alan laiklik tanımından, bürokrasinin modernleştirme misyonunu hangi boyuta taşıma niyetinde olduğunu anlamak mümkündür. Karar metninde yer alan lâiklik tanımı şöyledir;

“Lâiklik Ortaçağ dogmatizmini yıkarak aklın öncülüğü, bilimin aydınlığı ile gelişen özgürlük ve demokrasi anlayışının, uluslaşmanın, bağımsızlığın ve insanlık idealinin temeli olan bir uygar yaşam biçimidir”. “Çağdaş bilim, skolastik düşünce tarzının yıkılmasıyla doğmuş ve gelişmiştir. Dar anlamda, devlet işleriyle din işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlansa, değişik yorumları yapılsa da, laikliğin gerçekte, toplumların düşünsel ve örgütsel evrimlerinin son aşaması olduğu görüşü, öğretilerde de paylaşılmaktadır. Laiklik ulusal egemenliğe, demokrasiye, özgürlüğe ve bilime dayanan siyasal, sosyal ve kültürel yaşamın çağdaş düzenleyicisidir” (Resmi Gazete, 1998: 255-256). Karar metninde, Başsavcının iddianamesinde yer verdiği bir tanım da yer almıştır. “Aslında lâiklik dînî değil hukuki bir kavramdır. Hukuki açıdan laiklik, kısaca genel olarak din işleri ile devlet işlerini ayıran bir rejimdir. Bu ifade ile anlatılmak istenen, sadece devlet içinde din ve dünya işleriyle ilgili olan otoritelerin birbirlerinden ayrılması değil; aynı zamanda sosyal hayatın eğitim, aile, ekonomi, hukuk, görgü kuralları, kıyafet vb. cephelerinin din kurallarından ayrılarak, zamana ve yaşamın zorunluluklarına göre saptanmasıdır”.

Yüksek mahkemenin karar metninde yer alan tanımlamalarında “laiklik” kavramının anlamının genişletilerek modernizme ait değerleri kapsar hale getirildiğini görmekteyiz. Bu tutum, Cumhuriyet’in kuruluşunda benimsediği “muasır medeniyet seviyesine ulaşmak” idealiyle de örtüşmektedir. Buradaki problem, modernizmin değerlerini hakim kılmak için “kamusal alan”ın sınırlarını genişleterek, devlet eliyle bu değerleri hakim kılmaya düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Karar metninde yer aldığı gibi, “sosyal hayatın eğitim, aile, ekonomi, hukuk, görgü kuralları, kıyafet vb. cepheleri” düzenlenebilir kamusal alan sınırına alındığında, “özel alan” veya “mahrem alan” kalmamakta ve yine modernizmin bir ögesi olan “bireysel özgürlükler” veya “kişilik oluşturma” konusu zora girmektedir.

Bu bakış açısıyla bürokrasi ve bürokraside yer alan görevliler, “aklı modernizm” olan Leviathan’ın hareket etmesini sağlayan eklemleri, kolu, ayağıdır. Bu haliyle gerek karakteristik özellikleriyle olsun, gerekse ülkemize özgü uygulama biçimiyle bürokrasi bir “prokrestus masası” olmaktadır.*

4. MODERNİZM BÜROKRASİ VE İNSAN İLİŞKİLERİ

Modern toplumun rasyonelliğinin sembolik ve fiziksel tezahürleri üç şekilde kendini gösterir: Kapitalizm, rasyonel hukuk ve bürokrasi. Ancak kavramın özünde üç yön bulunur: sekularizasyon, hesaplanabilirlik ve araçların yönlendirilmiş etkilerinin büyümesi (Grint, 1998: 126). Rasyonel bir dünya daha az karmaşık, doğallığın olmadığı, kural ve prosedürlere tâbi bir dünyadır. Duygu ve geleneklerin yüzeyde kaldığı, sonuçlarla ilgilenen bir dünyadır. Bilim ve bürokrasi, sosyal ilişkileri dinin etkisinden soyutlayarak rasyonel bir zemine oturtmuştur. Bürokrasi mümkün olan bütün davranışlar için, önceden belirlenmiş kural ve prosedürlerin uygulanması yoluyla sistematik bir şekilde kendi dünyasını teklif etmektedir. Kısaca bürokrasi dünyayı, mantık araçlarıyla kontrol edilebilir, önceden tahmin edilebilir ve hesaplanabilir bir olguya indirmeye çalışmaktadır. Bürokrasinin aşırı uzmanlaşma anlayışı, bir “uzmanlık” rolü üretmektedir. Bu anlayış ve “gerçeklik” algılaması, dünyanın nesnel ve şeyler yığını olarak öğretilmesi, doğal kurallara göre davranılması ve böylece manipüle edilebilir ve kontrol edilebilir seküler bir rasyonalite kurmaktadır. Bu, modernizmin getirdiği bir sonuçtur (Mc Kee, 1969: 185-186).

Bürokrasi, kişilikdışı özelliğinin yanında; toplumu ve bireyi dönüştürmeyi esas alan bir iktidarın aracı da olunca, bürokraside yer almak ve onun muhatabı olmak, bütünüyle kişilik özelliklerinin yok sayılarak “mekanik bir alet” olunmasıyla mümkün olabilecektir. Connolly’nin deyişiyle; insan artık, normallik ve hak kazanmayla ilgili kurumsal standartlardan oluşan iyice ayrıntılı örgüye girmek için yaşamını çok büyük bir titizlikle programlamak zorundadır. Eğer kişi bu disiplinleri iyi değerlendiremezse, bunun sonucu olarak “ötekilik” kategorilerinden birinde sıkışıp kalmak riskine düşer: Suçluluk, sorumsuzluk, bağımlılık, suç işlemeye yatkınlık, dengesizlik, anormallik, zeka geriliği, işsizlik, beceriksizlik, modası geçmişlik vs. gibi kategorilerden birinin tanımladığı bir kişi

* Prokrestus masası, Yunan efsanesine göre gezginleri yatağa uydurmak için kol ve bacaklarını kırıp kesen, ya da çekip uzatan devin bu işlemi yaptığı yataktır (Nietzsche, 1997: 282).

haline gelir. Bu anormallik kategorileri bürokratik yola getirme, disiplin, düzenleme, dışlama, yönetimi altına alma gibi uygulamalara ruhsat çıkarırlar (Connolly, 1995: 39).

Giddens'e göre modernliğin dinamikleri zaman ve mekanın ayrılmasından ve sosyal hayat içerisinde kesin bir zaman-mekan dilimlendirmesini sağlayacak biçimde yeniden birleşmelerinden; toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılmasından ve toplumsal ilişkilerin, bireylerin ve grupların eylemlerini etkileyen sürekli bilgi girdilerinin ışığında düşünömsel olarak düzenleme ve yeniden düzenleme sürecinden kaynaklanmaktadır. Zaman ve mekanın ayrılması, modernliğin dinamiği için önemlidir, çünkü zaman ve mekanın ayrılması ve standart "boş" boyutlar haline gelmeleri, toplumsal etkinlik ile bu etkinliğin mevcudiyet bağlarının özellikleri içine "yerleştirilmişliği" arasındaki bağları koparıp atar. İkincisi, bunun modern toplumsal yaşamın ayırt edici özelliği olan rasyonel örgütlenme için bir dışı görevi görmesidir. Modern örgütler, yerel ile küreseli, geleneksel toplumların aklına bile gelmeyecek yollarla birbirine bağlayabilmekte ve bunu yaparken insanın yaşamını sürekli etkileyebilmektedir (Giddens, 1998). Bu durumda bürokratik örgütler, milli kültürden, kültürün geliştirdiği ilişkilerden, soyutlanmaktadır. Kültürel değerlerin yerini modernizmin değerleri almaktadır.

Taylor, modernizmin sıkıntılarını üç başlıkta ele alır (Taylor, 1995: 10); bunlardan biri bireyciliktir. Modern uygarlığın en büyük kazanımı olarak görölen bireycilik, kimilerine göre insanın kozmik bütönlükten kopması veya dünyanın büyüünün çözölmesidir. Bu aynı zamanda Giddens'in değindiği zamanın içinin boşaltılmasıyla da ilgilidir. İnsanlar eskiden yaptıkları her işte bir kutsallık görüyorlardı. İnsana hizmet ibadet niteliğindediydi. Her şey "Allah rızası" diye adlandırılan bir üst ideal için yapıyor, hiçbir iş basit veya rutin görünmüyordu. İnsanın toplumla hatta kozmik alemle bütönlüşmesini sağlayan üst ideallerin yerini bireyciliğin alması, modernizmin en önemli açmazıdır. Kader, rıza, tevekköl gibi kavramlar, yerini girişimcilik, risk gibi modernizmin kavramlarına bırakmıştır. Köyden kente, taşradan büyük kente okumaya, çalışmaya gelenler; bürokrasinin istediği nitelikli eleman olmaya çalışanlar, toplumda bir yer edinmenin ancak makamla, parayla mümkün olduğunu görüyor ve bunlara sahip olunca da kişilik değerleri olarak sahip çıkabilmektedirler. Geleneksel kültürün kendisine verdiği değerleri modernizmin kalıpları içerisinde dönüştürmesi her zaman mümkün olamıyor. Gelenekle modernizmin çatışan değerleri arasında kalma, geniş ölçüde hukuk devletinin yerleşmesini, çoğulcu bir siyasal pratiğin edinilmesini, kendiliğinden disiplinli ve özerk ve dışa yönelik bireyin oluşmasında engelleyici yönde sonuçlar doğurmuştur (Oktay, 1991: 84). Modernizmde kendini gerçekleştirme, benlik merkezli biçimler haline gelmiştir. Taylor'a göre, benlik merkezli biçimler, kişinin yakınlıklarını salt araç konumuna getirerek doyumun merkezine bireyi koyarak, insanları toplumsal atomculuğa itiyorlar; köktenci bir insan merkezliliği besliyorlar. Taylor'a göre modernizmin ikinci sıkıntısı, "araçsal aklın öncelik kazanması"dır. Bu , Giddens'in yerinden çıkartılma düzenekleriyle ilişkilidir. Toplumdan, kültürden, gelenekten soyutlanan kurumlar, insanları "demir bir kafes"e koymaktadırlar. Modern toplum hem belirli koşullarda atomculuk ve araçsallığın etkisine karşı koymayı güçleştirerek, hem de onları zorunlu standart olarak alan bir bakış açısı oluşturarak, bizi onlara doğru itme eğilimindedir (Taylor, 1995: 82). Bizim gibi, modernizmi ideoloji olarak benimsemiş gelişmekte olan toplumlarda, demir kafes biraz daha genişletilerek toplumu kapsayacak duruma getiriliyor. Yerinden çıkarılmış kurumlar, toplumu yönlendirmek adına heyecansız, duygusuz bir hayatı dayatıyorlar. İnsanlara makinadan başka bir şey değillermiş gibi davranmak ve teknik faaliyetler için kural koyar gibi yaşama kuralları koymak, içinde yaşadığımız çağın ayırt edici niteliği olmuştur. Oysa insan hayatı, teknik bir faaliyet olmadığı için, bu kurallar eninde sonunda yalnızlığa, tek başına kalmaya ve insan ilişkilerinin ortadan kalkmasına yol açıyorlar (Adler, 1997: 372). Nihayet üçüncü sıkıntı, kurumların seçeneklerimizi ciddi ölçüde sınırlamasıdır (yumuşak despotluk).

Modern insan, kendini ancak kudretli organizasyonların kucağında endişeden uzak ve korunmuş duymaktadır. Endüstrileşmiş kütle cemiyetlerinde büyük bir çarkın parçası sayılan fertler kadar, geleneksel, pederşâhi aile sisteminden çözülmüş ve yeni endüstrileşmeye doğru giden memleketlerin vatandaşları, aradıkları sığınağı özel sektörde veya kamu sektöründe yer alan herhangi bir kudretli

teşkilatın himayesinde bulmaktadırlar (Abadan, 1959: 84). Modernizmin değerlerinden benmerkezcilik, insan hayatına sahte değerler getirmektedir. “Yaşamın anlamı nedir?” sorusuna verilecek cevap, kutsallarından sıyrılmış bir insan için materyalist felsefenin verileri olacaktır. Modernizmin dayattığı insan tipi, “homo-ekonomikus”tur. Hayatı sadece üretmek ve tüketmek fiillerinden ibaret gören, bunun dışında hiçbir ahlaki değer yargısı taşımayan (Sezal, 1981: 66), menfaatlerini temin için geliştirilen vasıtaları hayatın gayesi haline getiren insan, daha çok kazanmak, daha yüksek mevki elde edebilmek için çırpınıp duracaktır. Hep bir ileri merhalenin bulunacağı gerçeği göz önüne alınırsa, bu insan hiçbir zaman mutlu olamayacaktır. Erol Güngör’ün tespitiyle, gayeler ortadan kalkınca veya geri plana düşünce, insanlar birbirini, vasıtalar üzerindeki başarılarına göre değerlendirecektir (Güngör, 1995: 200). Fert, kendini daima eşit durumda bulunan hemcinsleriyle kıyaslamaktadır. Başkasının sahip olduğuna sahip olmak, başkasının başardığını kendisi de başarmak ister. Modernizmde fert, şahsiyetinden tecrit edilip, üniform hale getirilir. Bütün bu süreç gerçekleşirken, vasıta ise özel ya da kamu alanında kurulmuş organizasyonlardır (Abadan, 1959: 84).

Modern toplumun en önemli kriteri fiyakalı tüketimdir. Toplumda statü ve saygınlık kazanmanın yolu, en pahalı tüketimi gerçekleştirebilmek, örneğin son model arabaya binmek, gelişmiş teknolojik cihazlar kullanmak, marka giyinmek ve benzeridir. Dolayısıyla, belli bir tüketim düzeyini “bir şekilde” yakalayamayanlar statü ve saygınlık açısından da, tüketimiyle orantılı olarak düşük bir konumda bulunabilmektedirler.

Geleneksel toplumda, doğan her çocuk toylara, şenliklere vesile oluyordu. Modern toplum, üyelerine, insan olarak doğduğu için statü vermiyor. Amerikalı sosyal bilimci Vanca Packard, modern toplumun insanlarını “statü arayanlar – statüs seekers- olarak nitelemektedir (Sezal, 1981: 119). Modern toplumun üyeleri, “nüfus planlaması” programlarından canını kurtararak yeryüzüne gelmişse, her yıl “doğum günü partileri” vererek, tanıdıklarına “iyi ki doğdun” dedirterek, bir nevi istenmezliğini, zoraki gelmiş olma psikolojisini bastırmaya çalışmaktadır. Eskiler, kurmuş oldukları şehirlerde, ölmüş olanlarıyla iç içe yaşar, gözlerinden ve “duaları”ndan irak etmezlerken, modern toplumda mezarlıklar şehir dışına kurulu ve cenazeler arabalarla şehir dışlarına çıkarılıp “ne yüzü, ne izi” yapılıyor. Konumuz, geleneksel toplumlarda ve modernizmde insanın konumu olmadığı için, modern toplumlarda sadece insan olarak, toplumsal saygınlık kazanmanın mümkün olmadığı belirtilebilir. Bu durumun bürokraside yarattığı pek çok olumsuzluk vardır. Abadan, bürokrasilerin daha heybetli bir büyüklüğe kavuşmalarını, fertlerin prestij düşkünlüğü duyguları ile izah olunabileceğini söylemektedir. Bürokrasilerin genişlemesini teşvik eden iç nedenlerin başında iktidar ve nüfuz kazanma gayreti gelmektedir. Kamu yönetimi terminolojisinde buna “imparatorluk kurma” ya da “patronaj” denmektedir (Abadan, 1959: 79-80). M Crozier, bürokratların dünyasının statü (ve menfaat) çekişmesinden ibaret olduğunu söyler. “Masanın gölgesi”ne sığınan memur, vatandaşın hürmet, iltifat göstermesi ölçüsünde iyi muamele yapmaya yönelmektedir (Adalı, 1979: 300).

Weber, statünün hayat tarzıyla da ilişkili olduğunu söylemektedir. Statü onurunun özünü en iyi ifade eden şey, belli bir çevreye mensup olmak isteyen herkesten, her şeyden önce, belirli bir hayat tarzına sahip olmasının beklendiğidir. Bu beklentinin yanı sıra “sosyal ilişkiler”e de kısıtlamalar getirilir. Birey belli bir grubun hayat tarzının taklitçisi olmaktan çıkıp, o grubun kabul edilmiş içe dönük eylemlerine uyum göstermeye başladığı zaman, “statü”sü gelişmeye başlamış demektir (Weber, 1996): 278. Ülkemizde bürokrasi, bilhassa modernizmi temsil eden kapalı gruplar görünümündedir. Bu durum, bürokrasinin karakteristik özellikleri içinde yer alan “örgüte karşı olabilecek müdahalenin önlenmesi ve dış denetimlerden uzak tutulmaları” ilkesinden de kaynaklanabilir. Her bürokrasi grubu neredeyse toplumdaki yalıtılmış, ayrı bir dünyada yaşamaktadırlar. Lojmanlarıyla, lokalleriyle (polis evi, öğretmen evi, ordu evi vs.) sosyal tesisleriyle, kendi içlerinde kapalı bir yaşantıyı devam ettirmektedirler. Yine bürokrasi dışında, magazin gazeteleri ve diğer iletişim araçlarıyla halka modern yaşam tarzının örnekleri olarak sunulan ve “sosyete” ismiyle anılan, yüksek gelir seviyeli, kendilerine özgü değer yargıları olan gruplar vardır. “Statü” gruplarıyla “sosyete” grupları, kamusal alanı ortaklaşa düzenleme eğilimindedirler. Statünün gerektirdiği hayat tarzını benimseyemeyenlerin

bürokratik kurumlarda kalmaları çok güçtür. Aynı zamanda kamusal alanı belirleyen toplumsal grubun normlarını benimsememiş olmanız, bir tür marjinalleşme ve içsel sürgüne mahkum edilmiş olduğunuz anlamına gelebilir. Modern rasyonalite için zaruri olan gayrı-şahsi, hesaplama izin veren şey, kişisel olanın, duygusal ve ailevî olanın dışlanmasıdır.

Fromm, Wrigt, Mills, Whyt gibi düşünürler, bürokrasinin başarıya, hesaplanabilirliğe, standardizasyona yaptığı vurgudan dolayı, insanlara nesnelere gibi muamele ettiğini iddia etmektedirler. Mills, bürokrasinin sadece insanı istismar etmekle kalmayıp, insanın kendisini de istismar etmesini sağladığını ifade etmektedir. Bürokrasi, standart prosedürlerden dolayı bireyleri benzeştirir (conformity) ve uyum sağlamayan insanlar dışarı atılır (Mc Kee, 1969: 191).

Türk toplum yapısından ve kültürel özelliklerden kaynaklanan etkileşimleri yok sayarsak; modernizmin yapısal özellikleri insanın kendi kimliğiyle toplumda barınmasına imkan vermeyecek düzeydedir. Modernizmde “bireysel” sözcüğü, insanın kişisel özgürlüğünü vurgulayacak yerde garip bir biçimde sıradanlığı ifade etmeye başlamıştır. Günümüzde “eşitlik” kavramı da birbirinin yerine konulabilirliğe eşdeğer bir anlam kazanmış ve bireyselliğin tam tersi olmuştur. Eşitlik, her insanın bireyselliğinin gelişme koşulu olacak yerde, bireyselliğin çöküşü, “kendi kendisi olmayış” anlamına gelmektedir. İnsanın bireysel yanı, kendisi savsaklandığında, insanlar arasındaki ilişkiler de zorunlu olarak yüzeyselleşir. Çünkü burada söz konusu olan artık insanların kendileri olmayıp, birbirlerinin yerine konabilen mallar arasındaki ilişkidir (Fromm, 1997: 80). Bürokrasi de insanı zaten tekil olarak değil, nicelik olarak hesaba katmaktadır. İnsanlar, değişik özelliklerin oluşturduğu bireyler olarak değil, ölçülmeye müsait uzmanlık ve vasıflar yığını olarak görülmektedir. Bürokrasi kişi/insanla ilgili değil, personelle ilgilidir. Bürokrasi için insan eğitilebilir, kalıba dökülebilir ve daire ya da kareli durumlara uydurulabilir vasıflarla sabittir (Mc Kee, 1969: 192-193).

Modernizmde insan, ya kurumların dayattığı disiplin ve gerekliliklerin ince bir biçimde örülmüş ağı içinde kendine bir yol açarak hayatına bir proje muamelesi yapıyor, ya da bunu yapmayı reddederek bu disiplin ve gerekliliklere karşı savaşıyor. İlk yolu izlemek, içinde kasılıp kaldığımız kurumlara borçlu olmak demektir. Kişinin çalışma yeri, özgüveni, geliri, becerisi, hareketliliği, gücü, ailesi ve kişisel kimliği yönetim alanıyla (territory) gelen yaygın normlarla mikro düzeyde uyuşmasına bağlıdır. Bu standartlar demokratik biçimde yerleştirilmiş de olsa, yukarıdan dayatılmış da olsa, bu böyledir. Diğer taraftan ikinci yolu seçmek, ya da onun tarafından seçilmek, elverişli, iyi yaşamın dışına atılmaktır (Connolly, 1995: 39-40).

Modernizmin gerektirdiği “insan tipi” olamayanlara modern toplum “yabancı” gözüyle bakar. Onlara karşı en iyimser ihtimalle “uygar ilgisizlik” diye adlandırılan bir davranış geliştirir. Modernizm, insanı “evcilleştirmek” ister. Bunu başaramayanlar dışlanır. Uygur ilgisizliğin evrensel uygulamasının özet sonucu yüzün kaybolmasıdır, ya da daha doğrusu bir yüz edinmemektir. Kent kalabalığı bir bireyler toplamı değildir. Bireyselliğin eridiği karışık, biçimsiz bir kümedir. Kalabalık yüzüzdür, ama birimleri de öyle (Baumann, 1998: 190). Baumann’a göre, modern yaşamın sürmesi için yabancılığın deyim yerindeyse korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. “Komünal birliktelik” mucizevi bir zafer kazansaydı, modern toplumun temel kurumlarından hiçbiri ayakta kalmazdı; kişisel, duygusal yükü olan ilişkiler, sahte karşılaşmalar ve uygur ilgisizlik alanını istila etseydi de bu kurumlar ayakta kalmazdı. Yabancılar olmadığında onları icat etmek gerektiği söylenebilir... Ve icat edilirler; her gün ve büyük çapta.

Baumann’a göre, modern toplumun ayakta kalması ve modern yaşamın sürmesi için yabancıların “korunması ve geliştirilmesi” gerekir. Çatışma gibi görünen bu durum, bizim toplumumuzun gerçekliğiyle de bağdaşmaktadır. Modernizmin üst politika olarak belirlendiği ilk dönemlerden itibaren geleneksel kültür kalıpları içinde yaşayan geniş halk kesimleri “yabancı” olarak algılanmaya başlanmış ve bu yabancıların asimilesi (evcilleştirilmesi) için bütün imkanlar seferber edilmişti. Fakat hikmeti kendinden menkul bir tavırla, modernizmin değerleri yaygın şekilde kabul görüp, gelenekselliğin alanı daraldıkça, yeni yeni toplum kesimleri “yabancı” sayılmakta, adeta icat edilmektedir. Ondokuzuncu yüzyıl sanayi işçilerine “great unwashed” –yıkamamış büyük

kalabalıklar- denildiği gibi, beyazların zenci algılanmasında olduğu gibi geniş toplum kesimlerine “cüzamlılar” muamelesi yapılmaya devam edilebiliyor.

Calude Lévi-Staruss, “ilkel” toplumlarla modern toplumlar arasında bir karşılaştırma yaparak, ilginç benzerliklere ulaşmaktadır; “İlkel” toplumlar, tehlikeli yabancıları yer, yutar ve sindirirler. Biyolojik olarak onlarla birleşirler ve asimile ederler (antropolojik strateji). Modern toplumun stratejisi, antropoemik (emein, kusmak) bir stratejidir. Yabancıları toplumun –kamusal alanın- sınırları dışında tutarız. Fajik strateji “kapsayıcı”dır, emik strateji ise “dışlayıcı”dır. Bunlar yaşam koşulları ve seçeneklerini tanımladıkları yabancılar açısından gerçek bir ya o / ya bu oluştururlar: Uyumlu ol ya da lanetlen; bizim gibi ol ya da ziyaretini fazla uzatma; oyunu bizim kurallarımızla oyna ya da oyundan tamamen şutlanmaya hazır ol. Yalnızca böyle bir ya o/ya bu, iki stratejinin toplumsal mekanı kontrol etme açısından ciddi bir şans sunmasını sağlayacağından, iki strateji de her tahakkümün alet çantasında bulunur (Baumann, 1998: 199).

Modernizm, araçsal aklın hakimiyeti, anlam kaybı, güvenlik yitimi, özgürlük kaybı vb. bir çok açıdan eleştiriye tâbi tutulmuştur. Ayrıca modern gelişmeler, araçsal aklın hakimiyeti yanında rasyonel bürokratik kurumların yaygınlaşmasıyla “demir kafes” yarattığı ve yaşam alanının kaybolduğu şeklinde eleştirilmektedir. Zihnin durumu, “yersiz yurtsuz zihin” olarak nitelenerek, hayatın bürokratizasyonu eleştirilmektedir (Yılmaz, 1996: 80-81).

5. POSTMODERN SÜRECİ İYİ DEĞERLENDİRMEK YAHUT KÜLTÜRE DÖNÜŞ

Gözlemlenebilir, ölçülebilir olguları bilimsel bulan, toplumsal olgulara nesnelere gibi bakmayı öğütleyen pozitivist anlayış, kantitatif, ampirik araştırma bulgularına itibar etmeyen bütün düşünceleri “edebiyat yapmak” olarak nitelemektedir. Bu anlayış bugün postmodernist söylemlerle hayli eleştirilere maruz kalmaktadır. Postmodernist söylem ülkemizde de hayli itibar görmüş, modern siyaset anlayışının eleştirisi olarak gelişmiştir. Bilindiği gibi postmodernizm, yerel kültürler, kimliklere vurgu yapan bir anlayıştır. Habermas gibi düşünürler, postmodernizmin “yapıbozumcu” söylemlerinin modernizmin eleştirisinin dışında yeni bir sistem öngörmediğini, dolayısıyla yapıcı olmadığından hareketle, modernizmin “araçsal akıl” kavramının yerine “iletişimsel akıl” kavramını önermektedir. Habermas kültürlerin evrensel olmadıklarını, evrensel etik kurallarına vurgu yapmanın daha anlamlı olduğunu iddia etmektedir. Örneğin adalet, insan hakları kavramları böylesi kavramlardır. Giddens gibi kimi düşünürler ise, postmodernizmi, modernizmin yaygınlaşması, küresel ölçekte revaç bulması olarak algılamaktadır. Gerçekten son dönem dünya olaylarına batkımızda gördüğümüz bundan başkası da değildir. ABD artık işgallerini Habermas’ın iletişimsel akıl olarak öne çıkardığı söylemlere dayandırmaktadır. Demokrasi, insan hakları ve özgürlükler adına yapmaktadır işgallerini.

Kurumsallaşması ile modernizmi, düşünüş ve büyük ölçüde yaşayışıyla geleneği sürdüren ülkemizde birey “İki cami arasında beynamaz” deyimine uygun bir pozisyondadır. Modern değerlerin kaçınılmaz ve katılınması gereken bir olgu olarak algılandığı, aynı zamanda gelenek, din ve ailenin bütüncül yapısının birey hayatında çok önemli bir yere sahip olduğu yapılan toplumsal araştırmalarda ortaya konmaktadır. Hem modernizmin ortaya çıkardığı yabancılaşma olgusu, hem de geleneksel toplum yapısı ve modern kurumlaşmanın getirmiş olduğu bireyi zorlayan yapı ülkemizde ciddi sıkıntılar doğurmaktadır. Bir kısım aydınlar, modernizmi besleyen “araçsal aklın” oluşumunda kaynaklık yapan pozitivist anlayışın ülkemizde yerleştirilmesi ve zihin kodlarının ona göre oluşturulmasını savunmakta; diğer bir görüş modernist değerlere büsbütün karşı çıkmaktadır. Sorokin’in toplumsal bütünleşme analizlerinde başvurduğu fonksiyonel bütünleşme, ülkemizde pozitivist eğitimin getirdiği araçsal aklın kurumsallaşmasıyla gerçekleşmemiştir. Yapılması gereken, değerler etrafında kurumlarıyla bütünleşmiş süper toplumu oluşturma gayretinde olmaktır. Bunun için ne “herodian” bir değişim içine girerek kendini inkar etmek; ne de “zelot”cu bir yaklaşımla bir uygarlık fosiline dönüşmek gerekmemektedir (Yıldırım vd., 2006). Yapmamız gereken, kendi kültürel kodlarımızdan hareket ederek değerler etrafında fonksiyonel bütünleşmemizi sağlamaktır.

Taylor'a göre, yapmak durumunda olduğumuz şey, sahiciliğin anlamı üzerinde savaşmak ve orada gelişecek çıkış noktasından hareketle kendini gerçekleştirmenin, kayıtsız şartsız ilişkileri ve benliğin ötesindeki ahlaki gerekleri dışlamak şöyle dursun, bizzat zorunlu kıldığına ikna etmeye çalışmak; kültürü yeniden yerine oturtmaya, onu motive eden ideale yakınlaştırmaya çalışmaktır (Taylor, 1995: 63). “Kendisi olmak” kavramının ne anlama geldiğini bulmak için; dikkatin dışa değil içe doğru verilmesi gerekir.

Bizim gibi modernizmin tabii seyir içinde gelişmeyip, “üst politika” olarak benimsendiği ülkelerde, huzursuzluk sürüp gitmektedir. Esasen, yaşadığımız dönem, modernizmin değerlerinin yaygın şekilde benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Endüstriyel üretim, pazar ekonomisi, ulus devlet, bilimsel bilgiyle düşünme, bireylerin farklılığını kabullenme gibi modernizm değerleri, yaygın bir uygulama bulmuş, kendiliğinden zihnî kabul görmüştür. Fakat modernizmin “ideoloji” olarak benimsenmesinin getirdiği zorlamalar problem üretmeye devam ediyor. Kaçınılması veya gözden geçirilmesi gereken, “bir sosyal olgu” olarak modernizmin kendisi değil, “ideolojileştirilmiş modernizm”dir. İdeoloji, belli bir noktadan sonra nesnel gerçeklikten koparak kendi iç yasalarıyla gelişmeye başlar (Hançerlioğlu, 1996:177). Nitekim ideolojinin, gerçeğin belli bir açıya göre saptırılmış fikirlerden, yorumlardan meydana geldiği gerçeği unutulmamalıdır (Sezal, 1981: 69).

Modernizmin yaslandığı temellerden biri olan liberalizm de bireylere belli bir hayat tarzının empoze edilmesini –bunu özgürlüğe aykırı gördüğü için- reddeder. Bu görüş, insanların farklı değerleri benimseyebileceklerini ve zaman zaman aynı değerlere inansalar bile, bunların her birine verdikleri önemin farklı olabileceğini, dolayısıyla toplum içinde, gerçekte bir ahlaki çoğulculuğun olduğunu öngörür. Kaldı ki, bir tek doğru cevabın var olduğu –yani hakikatin tek olduğu- ve bunun bilinebileceği kabul edilse bile, bu toplumsal değil, kişisel bir cevap olabileceği için bunun devlet zoruyla hayata geçirilmeye çalışılması haklı gösterilemez (Erdoğan, 1998: 3-4).

“Rüşsüzlük” diye başlar ünlü makalesine Kant; “bir akıldan bir başka aklın yönlendiriciliği olmadan yararlanma yeteneksizliğidir”. İnsanın bizzat sebep olduğu rüşsüzlükten kurtuluşuna aydınlanma denir. Aydınlanmaya kamusal/aleniyetin aracılık etmesi gerekir; “Her münferit insanın, adeta mizacı haline gelmiş rüşsüzlükten kurtulması zordur. Fakat bir kamusal topluluğun kendi kendini aydınlatması çok daha mümkündür. Bir topluluğa sadece özgürlük verilmesi halinde aydınlanma kaçınılmaz olacaktır.” Bu sebeple aydınlanma açısından kendi kendine düşünmek ile sesli düşünmek ve aklın kullanımı ile onun kamusal kullanımı örtüşür gibi görünüyor. “Gerçi konuşma ve yazma özgürlüğü üstün iktidar tarafından elimizden alınabilir, fakat düşünme özgürlüğü hiçbir şekilde alınmaz deniliyor. Ancak topluluk içinde kendilerine düşüncelerimizi aktaracağımız ve bize düşüncelerini aktaracak başka şahıslarla birlikte düşünmezsek, ne kadar ve hangi doğrulukta düşünürdük ki!” (Habermas, 1997: 203). Modernizm adına kısıtlanan kamusal alan özgürleştirilmiş olsa, modernizm çok daha yaygın uygulama bulabilecek ve belki toplum kültürüyle bir dönüşüme girerek daha sağlıklı bir yapı ortaya çıkabilecektir.

6. SONUÇ

Kültürümüzün insana bakışını temel alarak oluşturacağımız dünya, modernizmin ve uygulamalarının bizi ittiği içsel sürgünden kurtaracaktır. Olaylara zorunlu olarak katılmak, fakat aynı zamanda benimsememek, karamsar, gelecekte umutsuz olarak yaşamamıza sebep oluyor. Taylor'un dediği gibi, kendi var oluşumuzun şartlarını yeniden oluşturabildiğimiz, bize hükmedebilen şeylere hükmedebildiğimiz zaman özgürüz (Taylor, 1995: 84).

Drucker, modernizm ve toplum kültürünün önemini örneklerle şöyle açıklamaktadır: Davranış biçimlerinin değişimini sağlayacak olan “kültürün değişmesi” değildir. Kültür –nasıl tarif edilirse edilsin- çok dayanıklı ve kalıcıdır. Elli yıl kadar önce hem Japonya hem de Almanya tarihin kaydettiği en kötü mağlubiyete uğradı; değerleri, kurumları ve kültürleri ayaklar altına alındı. Fakat bugünün Japonya'sı ile bugünün Almanya'sı kültür bakımından şaşmaz bir şekilde Japon ve Almandır; şu veya bu davranış biçimi de bunu etkilemez. Gerçekte davranış biçiminin değişmesi sadece var olan “kültüre” dayandığı takdirde mümkündür. Japonya bunun en iyi örneğidir. Batılı olmayan bütün

lkeler arasında modern bir toplum haline gelen tek ülkedir; bunu yapan da yüzyıl kadar önce, Japon reformcularının yeni “batılılaşmış” davranış biçimini geleneksel Japon değerleri ve Japon kültürü üzerine bilinçli bir şekilde oturtmalarıdır. Hindistan ve Çin’deki reformcular da, tam tersine, kendilerini ülkelerinin kültürlerini değiştirmeye mecbur sanmışlardır. Bunun tek sonucu hüsran, çekişme, yanılığ olmuş, oysa davranış biçiminde hiçbir değişiklik olmamıştır (Drucker, 1996:201).

Habermas gibi düşünce adamlarının önerdiği; Batı toplumlarının seküler, bireyci, araçsal aklın getirdiği düzenden rahatsızlığının bir ifadesi olan, evrensel ahlakı önceleyen “iletişimsel akıl” gibi kavramlara toplumumuzun ihtiyaç yoktur. Çünkü lkemizde ne modernizmin ben-merkezli bireyi, ne de araçsal aklın ortaya çıktığı bir kültür söz konusudur. Yapılması gereken, oryantalist yaklaşımla kavram ithal etmek değil; kültürümüze yönelmek ve halka hizmeti nimet bilmektir. Hünkar Hacı Bektaş-ı Velî Hazretlerinin “yetmişiki millete bir gözle bakmayan, halka müderris olsa Hakk’a asidir” buyurması gibi, irfanımızın zenginliklerinden istifade ederek kendi bakış açımıza yönelmemiz gerekmektedir.

Bu anlamda Devlet Memurları Kanunu “devler ve Sorumluluklar” başlığını taşıyan 2. Bölüm 6. Madde’de devlet memurları için yemin metninde yer alan “(...) Türk milletinin millî, ahlakî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyip, koruyup, bunları geliştirmek için çalışacağıma (...)” ibaresi, maalesef sembolik bir ideal olarak bulunuyor. Bu durum, metinde yer alan değerlerin, modernizmin taşıyıcısı olan bürokrasinin modernizmi algılayış biçimiyle uyuşmamasından kaynaklanmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ABADAN, N., (1959). Bürokrasi, Ankara nv. SBF Yayınları, Ankara

ADALI, S., (1979). Bürokratik Davranış ve Kültürel Faktörleri, Yönetim Psikolojisi I. Ulusal Sempozyumu Bildirileri, TODAİE, Ankara

ADLER, A.,(1997). İnsan Tabiatını Tanıma, ev. Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul

ALKAN, H., (1998). Modernliğin Bunalımları Perspektifinden Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Modernleşmesi, Yeni Türkiye, (23-24)-III, ss. 1703-1716.

BAUMAN, Z., (1998). Postmodern Etik, ev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul

BEST, S., KELLNER, D., (1998). Post-Modern Teori, Eleştirel Soruşturmalar, ev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

BOZKURT, V., (1998). Cumhuriyet Döneminde Bürokrasi, Siyasal Elit, Halk İlişkisi 1923-1960, Yeni Türkiye, (23-24) : 3571-3577

CANGIZBAY, K.,(1998). Hiçkimsenin Cumhuriyeti, Yeni Türkiye, (23-24)-V, ss. 3560-3570

CONOLLY, W. E., (1995). Kimlik ve Farklılık, ev. Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

DRUCKER, P. F., (1996). Gelecek İçin Yönetim 1990’lar Sonrası, ev. Fikret can, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Ankara

ERDOğAN, M., (1998). Liberal Toplum, Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara

ERGUN, T., POLATOğLU A., (1992). Kamu Yönetimi’ne Giriş, TODAİE, 4. Baskı, Ankara

EROğLU, F., (1993). Bürokrasinin ıkmazları ve Türk Bürokrasisi, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 10 (1-2): 237-241

FINDLEY, C. W., (1996). Kalemiyeden Mlkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi, ev. Gl Çağalı Güven, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

FROMM, E., (1997). Kendini Savunan İnsan, ev. Necla Arat, Say Yayınları, 5. Baskı, İstanbul

- GÖZE, A., (1989). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım Yayım, 5. Basım, İstanbul
- GRINT, K., (1998). Çalışma Sosyolojisi, Çev. Veysel Bozkurt, Alfa Yay., İstanbul
- GÜNGÖR, E., (1995). Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Yay., İstanbul
- HABERMAS, J., (1997). Kamusalığın Yapısal Dönüşümü, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yay., İstanbul
- HANÇERLİOĞLU, O., (1996). Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul
- HEPER, M., (1977). Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme, Boğaziçi Üniv. Yay., İstanbul
- McKEE, J., (1969). Introduction To Society, Holt, Rinehart and Winston Inc. USA
- MERİÇ, C., (1980). Kırk Ambar, Ötüken Yayınları, İstanbul
- NIETZSCHE, F., (1997). Tan Kızıllığı, Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler, Çev. Hüseyin Salihoğlu, Ümit Özdağ, İmge Yayınları, Ankara
- OKTAY, C., (1991). Hum Zamirinin Serencamı, Bağlam Yay., İstanbul
- RESMÎ GAZETE, 22 Şubat 1998, Sayı: 23266, ss. 255- 256
- SEZAL, İ., (1981). Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Birlik Yayınları, Ankara
- ŞAYLAN, G., (1974). Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, TODAİE Yayını, Ankara
- ŞENER, S., (1986). Osmanlı’da Siyasi Çözüm, İnkılab Yay., İstanbul
- TAYLOR, C., (1995). Modernliğin Sıkıntıları, Çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yay., İstanbul
- VATANDAŞ, C., (1998). Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi, Yeni Türkiye, (23-24)-III, ss. 1665-1690
- WEBER, M., (1996). Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha Parla, İletişim Yay., İstanbul
- YILDIRIM U, GÖKTÜRK İ., YILMAZ M., (2006), “The New Identity Definitions And Europe Reality” Third Global Conference The Redefinition of European Identity, Girne American University, North Cyprus June 5- 8,
- YILDIRIM, E., (1995). Türkiye’nin Modernleşmesi ve İslam, İnsan Yay., İstanbul
- YILMAZ, A., (1996). Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar, Vadi Yay., Ankara